

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΗ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ

Max Weber, Οικονομία και Κοινωνία, Α' τόμος: Κοινωνιολογικές έννοιες, μετάφραση - εισαγωγή - επιμέλεια Θανάσης Γκιούρας, εκδ. «Σαββάλας», Αθήνα 2005

Η ελληνική έκδοση του πρώτου τόμου του *Οικονομία και Κοινωνία* με τίτλο *Κοινωνιολογικές έννοιες* από τις εκδόσεις «Σαββάλας» σε μετάφραση, εισαγωγή και επιμέλεια του επίκουρου καθηγητή του Πανεπιστημίου Κρήτης Θανάση Γκιούρα, αποτελεί μεταφραστικό και εκδοτικό άθλο (αντίστοιχο με αυτόν της έκδοσης των *Grundrisse* από τις εκδόσεις «Στοχαστής»), θέτοντας στη διάθεση του ελληνικού αναγνωστικού κοινού το κοινωνιολογικό έργο με την μεγαλύτερη επιρροή κατά τη διάρκεια του εικοστού αιώνα, σύμφωνα με έρευνα ανάμεσα στα μέλη της διεθνούς κοινωνιολογικής ένωσης το 1998¹.

Ο πρώτος τόμος αποτελείται από τρία κυρίως μέρη: πρώτον, την εισαγωγή του επιμελητή και μεταφραστή, δεύτερον, το κυρίως κείμενο του Max Weber, που αποτελείται από τις «Βασικές κοινωνιολογικές έννοιες», τις «Βασικές κοινωνιολογικές κατηγορίες της οικονομικής πράξης», τους

1. Βλ. σχετ. την αναφορά στην εισαγωγή των C.Camic, P.S.Gorki, D.M. Trubek στο *Max Weber's Economy and Society: A critical companion*, Stanford, 2005.

«Τύπους της εξουσίας» και «Τάξεις και νομοκατεστημένες τάξεις», που ακολουθούνται από δύο παραρτήματα, συγκεκριμένα την πρώτη μορφή των «Βασικών κοινωνιολογικών εννοιών» με τίτλο «Περί ορισμένων κατηγοριών της κατανοούσας κοινωνιολογίας» και των δύο σχεδίων του Βασικού σχεδίου της κοινωνικής οικονομικής, στο οποίο εντάσσεται το Οικονομία και Κοινωνία. Τρίτον, ένα επίμετρο του μεταφραστή και επιμελητή με τίτλο «Ζητήματα εννοιολογικής συγκρότησης στην κοινωνιολογία του Max Weber».

Στο πρώτο μέρος ο επιμελητής και μεταφραστής παραθέτει μια μακροσκελή συσχέτιση του πρώτου κεφαλαίου του Max Weber με την παράδοση του ιστορισμού, όπως αυτός αποτυπώθηκε στη φιλοσοφία (Vico, Herder, Dilthey, Burkhardt), στην οικονομία (Roscher, Knies, Schmoller) και την κοινωνιολογία (Toennies, Simmel), αποκαλύπτοντας τη δυσκολία ανάγνωσης των εξαιρετικά λιτών διατυπώσεων των «Βασικών κοινωνιολογικών εννοιών», των οποίων η αποκρυπτογράφηση αποτελεί μια επιστημονική πρόκληση στην καμπή του 21ου αιώνα για την ελληνική επιστημονική κοινότητα. Ταυτόχρονα, ο Θ. Γχιούρας θέτει ένα ακόμη πιο προκλητικό ερώτημα ως προς την ερμηνεία του βεμπεριανού έργου, τουτέστιν τη σχέση του με το αντίστοιχο μαρξικό. Η σημασία αυτής της σχέσης αποτελεί κομβικό σημείο παρερμηνειών και αποσπασματικής ανάγνωσης του βεμπεριανού έργου, καθώς χρησιμοποιήθηκε με ιδεολογικό τρόπο – κυρίως μετά το 1945 – ως το αντίπαλο δέος έναντι του μαρξικού, παραλείποντας επιμελώς τα σημεία επικάλυψης μεταξύ των δύο κλασικών της κοινωνικής θεωρίας. Η σημασία της επιρροής του μαρξικού στο βεμπεριανό έργο αναδεικνύεται μέσω της προσπάθειας του Max Weber να «υπερβεί» τη μεθοδολογική διαμάχη μεταξύ της οριακής θεωρίας (C.Menger) και της ιστορικής σχολής (G.Schmoller) της οικονομίας, κατανοώντας βαθύτερα την ιδιαιτερότητα του καπιταλισμού, πέρα από την εξύμνηση της ελεύθερης αγοράς ή του γραφειοκρατικού μηχανισμού. Με αυτήν την έννοια και η ίδια η θεμελίωση της επιστήμης της κοινωνιολογίας εμπεριέχει την κριτική σε πρώτες αρχές, όπως τα φυσικά δικαιώματα του κλασικού φιλελευθερισμού και της κοινωνικής ενότητας μέσω της κρατικής εξουσίας, προσεγγίζοντας την αντίστοιχη κριτική που ανευρίσκεται στο νεανικό έργο του K.Marx². Η σημασία της αναδρομής στο μαρξικό έργο προκειμένου να γίνει κατανοητή η βεμπεριανή κοινωνιολογία, εμπεριέχεται στην υπέρβαση του αποκαλούμενου «Προβλήματος Adam Smith», δηλαδή της μεθοδολογικής διαμάχης μεταξύ της οριακής και της ιστορικής σχολής, οι οποίες υποστήριξαν η μεν πρώτη τον ατομικό ορθολογισμό στο επίπεδο μιας ελεύθερης

2. Βλ. το πρώτο κείμενο «Die heilige Familie oder Kritik der kritischen Kritik» (1845) εις Karl Marx/Friedrich Engels, Werke, Bd. 2, σελ.125-141. Dietz.

και ανταγωνιστικής αγοράς (έτσι ερμηνεύτηκε το πρώτο βιβλίο του Πλούτου των Εθνών), η δε δεύτερη τις ηθικές και θεσμικές συνιστώσες βάσει ενός 'μετριασμένου' ιδεώδους δικαιοσύνης (έτσι ερμηνεύτηκε η Θεωρία των ηθικών συναισθημάτων). Ο Max Weber αμφισβητεί την επίτευξη της κοινωνικής ισορροπίας είτε μέσω του ατομικού ωφελιμισμού είτε μέσω κάποιου κοινωνικού ιδεώδους δικαιοσύνης, υποστηρίζοντας ότι οι κοινωνικές σχέσεις και εντάσεις που δημιουργεί ο καπιταλισμός δεν μπορούν να ερμηνευθούν μέσω της αναδρομής στον κλασικό φιλελευθερισμό, αλλά μέσω του διαλόγου με τη μαρξική κριτική της πολιτικής οικονομίας³.

Η ενσωμάτωση του μαρξικού έργου αποτυπώνεται ιδιαίτερα στις «Βασικές κοινωνιολογικές κατηγορίες της οικονομικής πράξης», όταν τίθεται σε κριτική η οριακή θεωρία της οικονομίας. Η παραπάνω θεωρία, κατά τον M. Weber, εκκινεί από ένα στατικό μοντέλο οικονομίας με σταθερές ανάγκες, αγαθά που είναι ομοειδή και σταθερές ανάγκες. Με αυτόν τον τρόπο δεν είναι εφικτή η σύλληψη της σύγχρονης κοινωνίας της αγοράς, στο εσωτερικό της οποίας υπάρχει μεταβολή του επιπέδου συντήρησης, αύξηση των αναγκών και 'αγώνας' μεταξύ των ατόμων και δεν καθορίζεται μέσω της ατομικής δράσης η ρύθμιση των τιμών. Είναι εμφανές ότι η θεμεριανή οικονομική κοινωνιολογία θέτει σε αμφισβήτηση το πρότυπο του 'ορθολογικού δρώντος', ο οποίος κατά την οριακή θεωρία (L.von Mises, E. Bohem-Bawerk, F. von Wieser) είναι σε θέση να γνωρίζει το συμφέρον του και να ιεραρχεί τις ανάγκες με σκοπό την αύξηση της ατομικής ευημερίας. Αντίθετα, επισημαίνεται ότι μέσω της καπιταλιστικής παραγωγής δημιουργούνται πρότυπα κοινωνικής αναγνώρισης που καταργούν τη δυνατότητα ατομικής ορθολογικής εκτίμησης των αγαθών. Η θεωρία του οριακού οφέλους συνεπώς έχει ισχύ σε μια λεγόμενη 'φυσική' οικονομία, δηλαδή σε μια οικονομία στην οποία δεν έχει εισαχθεί το χρήμα ως γενικό μέσο ανταλλαγής και τα άτομα προσανατολίζονται στην αξία χρήσης, χωρίς να έχει συντελεστεί ο χωρισμός του οίκου από την επιχείρηση. Για τον M. Weber η οριακή θεωρία δεν λαμβάνει υπόψη της ότι το πρότυ-

3. Η παραπάνω θέση της θεμεριανής κοινωνιολογίας μπορεί να ερμηνευτεί και ως κριτική απέναντι στους νεοφιλελεύθερους 'ευαγγελιστές της αγοράς', οι οποίοι εμμένουν σε κοινωνικές προτάσεις περί συρρίκνωσης της δράσης των εργατικών συνδικάτων και του κοινωνικού κράτους. Η αναφορά του Weber στην θεωρία του χρήματος του L.von Mises (σελ.80) δεν πρέπει να εληφθεί ως αποδοχή του 'ορθόδοξου φιλελευθερισμού' και 'αντιμαρξισμού' του τελευταίου. Εξάλλου, τόσο ο ορισμός του χρήματος εκτός από μέσο ανταλλαγής και ως μέσο πληρωμής, αλλά και η διάκριση μεταξύ τυπικής και υλικής ισχύος του χρήματος δεν απαντούν στο έργο του L.von Mises. Για μια ανάλυση του πολιτικού περιεχομένου της οικονομικής θεωρίας του Mises, βλ. Claus-Dieter Krohn, *Wirtschaftstheorien als politische Interessen*, Campus, 1981, σελ. 33-38.

πο της ίδιας της 'τυπικής ορθολογικότητας' έχει ως προϋπόθεση την ύπαρξη 'υλικών συνθηκών', όπως συνθήκες δύναμης (Macht), του αγοραίου 'αγώνα' και της 'ιδιοποίησης των μέσων παραγωγής' μέσω μιας σχέσης 'κυριαρχίας' και της 'αγοραστικής δύναμης', που αποκλίνουν από το πρότυπο προσφοράς και ζήτησης.

Από την βαθύτερη έρευνα των «Κοινωνιολογικών κατηγοριών της οικονομικής πράξης» εξάγεται το συμπέρασμα ότι κρυφός συνομιλητής του M. Weber είναι ο K. Marx. Το παραπάνω αποτυπώνεται στην ίδια την υιοθέτηση της περιγραφής του καπιταλισμού μέσω της διαδικασίας απαλλοτρίωσης των εργατών από τα μέσα παραγωγής, της υποταγής της 'ελεύθερης εργασίας' στην κυριαρχία των επιχειρηματιών και της εκμηχάνισης της παραγωγής, μέσω της οποίας αυξάνεται ο αυτεξαναγκασμός των εργατών. Η κατ' αρχήν απόρριψη της εργασιακής θεωρίας της αξίας στην προεισαγωγική παρατήρηση των «Κοινωνιολογικών κατηγοριών της οικονομικής πράξης» δεν θα πρέπει να ερμηνευθεί ως απόρριψη της μαρξικής θεωρίας, καθώς αυτή φαίνεται ότι επανεισάγεται στην 25η παράγραφο όταν προσεγγίζονται οι συνθήκες της υπολογίσιμης απόδοσης. Εκεί υπογραμμίζεται ότι εξωοικονομικά κίνητρα συνεπιδρούν στην 'ελεύθερη εργασία' όπως συναισθηματικά, παραδοσιακά και ορθολογικά ως προς την αξία κίνητρα, προσεγγίζοντας τη μαρξική εξήγηση ότι ο προσδιορισμός της αξίας της εργασιακής δύναμης περιέχει ένα ιστορικό και ηθικό στοιχείο. Με αυτόν τον τρόπο αποστασιοποιείται από την ιστοριστική θεωρία του K. Buecher, ο οποίος απορρίπτει τις ηθικές αιτίες της εργασίας, προσανατολιζόμενος σε μια ανθρωπολογική θεωρία της εργασίας που βασίζεται σε ένα εξελικτικό σχήμα 'προσαρμογής' των ανθρώπινων δυνάμεων στη δεδομένη κατάσταση για την ικανοποίηση αναγκών. Εδώ έγκειται η μεγάλη τομή που πραγματοποιεί η βεμπεριανή μέθοδος έναντι της ιστορικής σχολής της οικονομίας, δηλαδή την απόρριψη της ανθρωπολογίας ως εξηγητικού προτύπου, αποτελώντας ένα ακόμη σημείο προσέγγισης με την μαρξική θεωρία.

Η σχέση της βεμπεριανής με την μαρξική οικονομική κοινωνιολογία γίνεται εμφανέστερη όταν εξετάζεται η μετάβαση από τη μανιφακτούρα στη μεγάλη βιομηχανία. Στην 17η παράγραφο των «Κοινωνιολογικών κατηγοριών της οικονομικής πράξης», όταν εξετάζεται ο τεχνικός καταμερισμός της εργασίας, η εισαγωγή των μηχανών προσεγγίζεται ως «α) προσδιορισμένη ικανότητα απόδοσης και από εξοικονόμηση χρήσης ανθρωπίνης εργασίας, και β) από προσδιορισμένη ομοιομορφία και υπολογισιμότητα της απόδοσης ως προς το είδος και το βαθμό» (σελ. 132). Ταυτόχρονα όμως υπογραμμίζεται ότι το παραπάνω είναι ορθολογικό όταν υπάρχει 'επαρκής αγοραστική ικανότητα'. Με αυτόν τον τρόπο υποβάλλει σε κριτική τόσο θεωρίες 'παραγωγικότητας' (που ανάγονται στον D. Ricardo),

οι οποίες δεν συλλαμβάνουν τη δυνατότητα κρίσης της καπιταλιστικής οικονομίας εάν δεν ληφθεί μέριμνα για την απορρόφηση των εμπορευμάτων, δηλαδή για την πλευρά της κατανάλωσης. Φαίνεται σε αυτό το σημείο να παρακολουθεί την μαρξική ανάλυση της εισαγωγής των μηχανών στον πρώτο τόμο του *Κεφαλαίου* και ταυτόχρονα την κριτική στην κλασική πολιτική οικονομία (ιδίως του έργου του Ricardo).

Παρ' όλη όμως την προσέγγιση των δύο κλασικών μέσω της ανάγνωσης των Κοινωνιολογικών εννοιών αναδεικνύονται και τα σημεία ρήξης. Πρώτον, η απόρριψη της εργασιακής θεωρίας της αξίας και η μετατόπιση προς την έννοια της υπηρεσίας και του αγαθού έναντι των εργασιακών δυνάμεων και του εμπορεύματος. Δεύτερον, κατά την εξέταση του καταμερισμού της εργασίας ο Weber προβαίνει στη διάκριση μεταξύ διαχειριστικών και προσανατολισμένων σε εντολές από τη διαχείριση υπηρεσιών (σελ.123). Με αυτόν τον τρόπο θεματοποιείται αυτό που στο μαρξικό έργο εξετάστηκε ως σχέση μεταξύ παραγωγικής και μη παραγωγικής εργασίας⁴. Η μαρξική προσέγγιση ανακατασκευάζει την ηγεσία ως 'λειτουργία' που παράγεται από τη συνεργασία. Με αυτόν τον τρόπο, η ίδια διαδικασία αποχωρισμού της ιδιοκτησίας από τη διοίκηση στο εσωτερικό της επιχείρησης, θεματοποιείται ως εξέλιξη προς τη συγκρότηση συνεταιριστικών εργοστασίων, καθώς κοινωνικοποιούνται τα μέσα παραγωγής, ο επιχειρηματίας καθίσταται περιττός και γίνεται εφικτή η διοίκηση των εργοστασίων από τους ίδιους τους εργάτες⁵. Αντίθετα, για τη βεμπεριανή προσέγγιση η διαδικασία συγκρότησης ενός 'συνδέσμου εργατών' θα είχε ως αποτέλεσμα τον περιορισμό της 'τυπικής ορθολογικότητας' και της ανώτερης απόδοσης των εργατών. Με αυτόν τον τρόπο απορρίπτεται η δυναμική μετάβασης σε ένα ανώτερο σοσιαλιστικό πρότυπο οργάνωσης μέσω της συλλογικής χειραφέτησης, καθώς αυτό για τον Weber εμπεριέχει τον κίνδυνο έκπτωσης σε μια γραφειοκρατική δικτατορία. Από την άλλη πλευρά, ο Weber δεν προτάσσει τη σκοπιά του επιχειρηματία έναντι της διεκπεραιωτικής υπηρεσίας αποστασιούμενος από οικονομικές θεωρίες που εξηγούν τη δυναμική του καπιταλισμού και την παραγωγή του κέρδους μέσω των καινοτόμων δυνάμεων των επιχειρηματιών⁶. Με ένα τέτοιο τρόπο μπορεί να αναγνωσθεί η πρόταση του Weber ότι δεν εξετάζει ζητήματα 'δυναμι-

4. Μαρξ Καρλ, *Θεωρίες για την υπεραξία*, μέρος πρώτο, μτφ. Π. Μαυρομμάτη, «Σύγχρονη Εποχή», 1984, σελ.145 κ.ε.

5. Μαρξ Καρλ, *Το Κεφάλαιο*, Κριτική της πολιτικής οικονομίας, τόμος τρίτος, μτφ. Π. Μαυρομμάτη, «Σύγχρονη Εποχή», 1978, σελ. 489 όπου επισημαίνεται «Στο συνεταιριστικό εργοστάσιο εκπίπτει ο αντιφατικός χαρακτήρας της εποπτικής εργασίας, γιατί ο διευθυντής πληρώνεται από τους εργάτες, αντί να αντιπροσωπεύει απέναντί τους το κεφάλαιο».

6. Η γνωστότερη θεωρία της επιχειρηματικότητας διατυπώθηκε ήδη το 1912 από τον

κής', αλλά και ότι «η παραγωγή αγαθών ή η τιμή ή ακόμη και η 'υποκειμενική αξιολόγηση' των αγαθών — εφόσον είναι πραγματικές διαδικασίες — ούτε κατά διάνοια μπορεί να παραμείνουν 'ψυχικά' φαινόμενα» (σελ. 61).

Από τα παραπάνω, είναι εμφανές ότι σε μια εποχή που η κοινωνική θεωρία εξέπεσε είτε σε ερμηνείες του 'χυδαίου υλισμού', είτε σε ερμηνείες της 'επιχειρηματικότητας' για να προσεγγιστούν τα κοινωνικά και οικονομικά ζητήματα της κρίσης του καπιταλισμού, είναι γόνιμη η επαφή με το βεμπεριανό έργο, ιδιαίτερα αφού εντοπιστεί το κριτικό του περιεχόμενο, που αποφεύγει τις δημαγωγικές ατραπούς και τις σχετικιστικές υπεκφυγές έναντι των κοινωνικών ζητημάτων. Προσβλέπουμε στην εκδοτική ολοκλήρωση του βεμπεριανού έργου από τις εκδόσεις «Σαββάλα», η οποία θα συμβάλει στην κοινωνικοεπιστημονική εξήγηση στη χώρα μας.

Απόστολος Πανταζής*

Joseph Schumpeter στο έργο του *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung*. Για μια ανάλυση του πολιτικού περιεχομένου της οικονομικής θεωρίας του βλ. Claus-Dieter Krohn, *Wirtschaftstheorien als politische Interessen*, Campus, 1981, σελ.101 κ.ε.

* ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΕΤΡΑΔΙΩΝ

Ο Απόστολος Πανταζής είναι ειδικός επιστήμονας στο τμήμα κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου.